

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

GENDER ISSUES IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW: ANALYSIS OF THE IDEOLOGICAL COMPONENT OF STATE POLICY AND STATE ADMINISTRATION

Лук'янова Г.Ю., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Актуальність теми дослідження. Понад чотирнадцять місяців триває війна в Україні. Вона кардинально змінила життя мільйонів українських громадян. Нові виклики та труднощі, з якими зіштовхнулися українські жінки, покинувши свої домівки змусили суспільство переоцінити рівень гуманітарної проблеми та абсолютно усі сфери, які забезпечують належний рівень життєдіяльності людського організму, абсолютно усі фактори, які надають можливість перебувати у безпеці. З першого дня повномасштабного вторгнення російської армії на територію України відбувається перерозподіл гендерної ролі. Конституційний обов'язок чоловіків захищати нашу державу та приступати до військової служби запустив процес, коли українські жінки, щоб компенсувати втрачений сімейний дохід вимушені працювати на декількох роботах, піклуються про своїх дітей, непрацездатних родичів, підтримують волонтерські рухи. Жінки все частіше піддаються погрозам, застосуванню фізичної сили, сексуальному насильству від окупантів, в рази погіршився доступ до послуг охорони здоров'я, значною мірою позбавлені можливості бути активними учасниками прийняття рішень з адміністративних та політичних питань на тимчасово окупованих територіях.

Мета наукової статті полягає у комплексному аналізі правових основ гендерної рівності в Україні, визначенні проблем рівності прав чоловіків і жінок в нашій державі та пошуку шляхів їх вирішення в умовах дії правового режиму воєнного стану у діяльності органів влади, громадських організацій, шляхом обговорення дискусійних питань з залученням міжнародної спільноти на форумах, конференціях.

Ключові слова: війна, правовий режим воєнного стану, гуманітаризація, гендерна ідеологія, гендерні стереотипи, державна гендерна політика, демократизація, дискримінація, законодавство, Конституція України, недискримінаційне для жінок законодавство, Міністерство соціальної політики, Міністерством юстиції, органи державної влади, правовий режим воєнного стану, принципи гендерної рівності, правовий статус громадянина.

Relevance of the research topic. The war in Ukraine has been going on for more than fourteen months. It radically changed the lives of millions of Ukrainian citizens. The new challenges and difficulties faced by Ukrainian women after leaving their homes forced the society to reassess the level of the humanitarian problem and absolutely all areas that ensure the proper level of vital activity of the human organism, absolutely all factors that provide an opportunity to be safe. From the first day of the full-scale invasion of the Russian army on the territory of Ukraine, a redistribution of gender roles has been taking place. The constitutional duty of men to defend our country and join the military service started a process where Ukrainian women, in order to compensate for the lost family income, are forced to work at several jobs, take care of their children, disabled relatives, and support volunteer movements. Women are increasingly exposed to threats, use of physical force, sexual violence from the occupiers, access to health care services has worsened many times, they are largely deprived of the opportunity to be active participants in decision-making on administrative and political issues in the temporarily occupied territories.

The purpose of the scientific article is a comprehensive analysis of the legal foundations of gender equality in Ukraine, identification of the problems of equality of rights of men and women in our country and finding ways to solve them under the conditions of the legal regime of martial law in the activities of authorities, public organizations, by discussing debatable issues with the involvement of of the international community at forums and conferences.

Key words: war, legal regime of martial law, humanitarianization, gender ideology, gender stereotypes, state gender policy, democratization, discrimination, legislation, Constitution of Ukraine, non-discriminatory legislation for women, Ministry of Social Policy, Ministry of Justice, state authorities, legal regime of military status, principles of gender equality, legal status of a citizen.

Утвердження та забезпечення принципу гендерної рівності прав на сьогодні виступає одним із основних стандартів і водночас важливим показником демократичного поступу до втілення всезагальної законності. Рівність прав та можливостей жінок і чоловіків проголошено ключовим напрямком політики в діяльності Європейського Союзу, але реальність України демонструє очевидний відступ від принципів гендерної рівності в умовах дії правового режиму воєнного стану. З тривожним повідомленням звернувся напередодні Міжнародного жіночого дня до світової спільноти генеральний секретар ООН Антоніу Гуттереш, озвучивши останні статистичні показники щодо дослідження проблемного питання розширення прав і можливостей жінок для досягнення гендерної рівності. Генсек звітував, що людству необхідно понад 300 років, щоб глобальні рамки гендерності запрацювали для жінок та дівчат.

Щодня Міністерство соціальної політики України та урядова уповноважена з питань гендерної рівності забезпечують відновлення порушених прав та забезпечують реалізацію принципів політики рівних можливостей

для чоловіків та жінок у всіх сферах державного управління, їх однаково значимість у суспільстві, можливості, участь у всіх сферах суспільного життя та міжособистісних відносин.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження питання гендерної рівності прав є праці представників юридичної науки, які вивчали проблематику міжнародних стандартів рівноправ'я жінок і чоловіків, а також прав і можливостей жінок у різних сферах, зокрема, Н. Болотіна, В. Буткевич, І. Грицай, В. Денисов, Т. Заворотченко, Г. Ігнатенко, В. Костицький, О. Матвієнко, О. Мельникова, Т. Мельник, А. Мовчан, Ж. Пустовіт, П. Рабінович та інші. Проте, питання гендерної проблематики в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, вважаємо, знаходиться на стадії активних наукових дискусій та потребує подальшого закріплення у наукових працях.

Дотримання та забезпечення гендерної рівності є невід'ємною частиною загального правового статусу людини, однією з основних передумов сталого розвитку суспільства, а також індикатором розвинутості інститутів демократії громадянського суспільства та знаходить своє

відображення у відомих зсадах політичних, громадянських, економічних, соціальних і культурних прав та свобод жінок й чоловіків, рівності свобод, прав та обов'язків, однією із важливих складових концепції прав людини третього покоління. Свобода, справедливість, верховенство права, законність, демократія, використання єдиних засобів правового та організаційного захисту для жінок та чоловіків (як рівноправних учасників суспільних відносин) наповнюють зміст принципу гендерної рівності.

З прийняттям Основного Закону конституційно-правове регулювання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні активізувалось та поглибилось шляхом конкретизації відповідних конституційних норм у кодексах, законах, постановах, указах, розпорядженнях та інші нормативно-правові акти компетентних органів влади в Україні. Основні права людини, а також гарантії їх захисту закріплені на конституційному рівні.

Правова позиція законодавця в Україні декларує недискримінаційне для жінок законодавство. Проте, погляду забезпечення гендерної рівності, слід зазначити, що українське законодавство перебуває на стадії трансформації від гендерно нейтрального до гендерно чутливого.

Інтереси жінок і чоловіків захищаються національними законодавчими актами різної юридичної сили. Законодавче врегулювання гендерної рівності створило правові основи діяльності державних і громадських структур, визначило роль парламенту, уряду, громадських організацій, забезпечило гарантування юридичних можливостей для самоствердження жінок і чоловіків як рівних у правах, обов'язках і відповідальності.

Водночас положення законів не встановлюють належних процедур та механізмів забезпечення гендерної рівності в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, а тому залишаються декларативними.

Чіткою є позиція функціонування державного механізму з можливістю гарантування рівності прав, свобод і інтересів жінок і чоловіків (конституційно-правове забезпечення рівних прав і можливостей, формування державних стратегій, планів, програм та формування гендерної ідеології та культури, забезпечення гендерності у діяльності законодавчої, виконавчої, судової гілок влади).

Війна на території України, щоденна боротьба з агресором, протистояння російському терору стали причиною часткової втрати або ж не можливості функціонування на належному рівні – спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Саме тому нові виклики з'являються і перед проектною та законотворчою діяльністю, подолання гендерного розриву в оплаті праці та інші проблеми.

Нажаль, повномасштабна війна демонструє, що гендерна категоричність може бути лише ситуативною та умовною. Умови, які існували у мирні або частково мирні часи у період до 2014 року та з 2014 року до 24 лютого 2022 року (дня повномасштабного вторгнення) зараз неможливі, а гендерна нерівність в Україні, через закриті кордони й мобілізацію чоловіків, просто безпрецедентна.

Потребують особливої уваги: внесення змін до Національного плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 на період до 2025 року (Мінсоцполітики затвердило зміни, щодо переліку заходів надання ефективної своєчасної допомоги постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом); внесення змін до постанов, які регулюють діяльність спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб (в цих службах також надають послуги особам, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом); вдосконалення роботи Урядового контактного центру для постраждалих від насильства для надання допомоги громадянам, які перебувають за межами України й потребують негайного інформування, консультування; ухва-

лення урядом Стратегії гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження плану заходів із її реалізації на 2022–2024 роки (інформаційно-комунікаційна діяльність щодо впровадження гендерної стратегії; організація та проведення професійного навчання через інтерактивну освіту; створення умов для обміну досвідом щодо впровадження гендерної рівності у сфері освіти та науки) [7].

Формування та розвиток національного рівня нормативно-правової бази державної гендерної політики в Україні відповідно до правових умов дії воєнного стану в Україні необхідної та достатньої нормативно-правової бази, тобто її реалізація втілюється поетапно, а розробка необхідних нормативно-правових документів у зазначеній сфері дозволяє впорядкувати вже розроблений масив нормативно-правових актів різної юридичної сили.

Закономірно, що забезпечення гендерної рівності є обов'язковим компонентом майже усіх міжнародних документів, орієнтованих на людину та забезпечення її основоположних прав. Саме тому, органи державної влади зобов'язані використовувати соціальні та економічні ресурси, сприяти національному, політичному, соціальному, економічному і культурному розвитку, а також рівному праву для жінок і чоловіків мати однакову винагороду за свою діяльність.

Перемога очікує усіх українців та нашу державу. Зволікати та не прогнозувати модель післявоєнного відновлення України не видається логічним. Саме тому громадянське суспільство у партнерстві з урядом має зробити гендерну складову та гендерну рівність частиною такого плану відновлення, надавши попередньо можливість обговорити усі дискусійні питання з залученням міжнародної спільноти на форумах, конференціях та реалізувавши предметні проекти.

В липні 2022 року в місті Лугано (Швейцарія) за ініціативою Урядової уповноваженої з питань гендерної політики Катерини Левченко відбулася Міжнародна конференція з питань відновлення України, одночасно проведено десятки переговорів та затвердження матеріальної допомоги нашій державі на 2 млрд. доларів США. Вважаємо, що такі заходи покликані моніторити реальний стан дотримання принципу гендерності, формувати нові пропозиції гендерної перспективи не лише у соціальній сфері, а у всіх секторах реформ. Дотримання принципів гендерної рівності є фундаментальним правом та необхідною умовою досягнення цілей зростання, соціальної єдності та демократії, індикатором розв'язання гендерної проблематики [3].

Міжнародна політика спрямована на досягнення рівності жінок і чоловіків у суспільстві, подолання всіх форм дискримінації, зокрема за ознакою статі, створення необхідних соціальних і політичних передумов для реалізації прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах трудового, суспільного та особистого життя. Вагому роль у формуванні та реалізації гендерної політики відіграє держава, яка створює механізми для досягнення гендерної рівності.

30 серпня 2022 року відбулася презентація проекту «Жіноче лідерство: на шляху відновлення України» (зادля підвищення організаційного, технічного та адаптивного потенціалу та здатності місцевих жіночих організацій впливати та брати на себе лідируючу роль в процесі координації і надання гендерно чутливої відповіді на потреби швидкого реагування та відновлення) від міжнародної організації Пакт, а також проекту «Підтримка жінок, миру та безпеки в Україні» від Центру економічного відновлення. Обидва проекти фінансуються завдяки допомозі Великої Британії від Уряду Великої Британії [4].

15 вересня 2022 року під головуванням Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольги Стефанішиної відбулося сьоме засідання Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади

щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Під час засідання представники міністерств та інших органів влади, Верховної Ради, Офісу Генпрокурора, ООН, міжнародних та громадських організацій затвердили План реалізації Рамкової програми співробітництва між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй [5].

1 листопада в Україні набула чинності Стамбульська Конвенція, ратифікована Верховною Радою України у червні 2022 р. Фактично це перший міжнародний акт в Україні, який стосується саме насильства щодо жінок. Останні вісім місяців перед правоохоронними органами постає чимало викликів пов'язаних з фіксацією і розслідуванням сексуальних злочинів, вчинених російськими окупантами. Під час війни активно виявляються та розслідуються злочини проти статевої недоторканості та свободи. Набуття чинності Стамбульської конвенції відкриває додаткові шляхи запобігання та протидії насильству стосовно жінок (питання протидії та запобігання гендерно обумовленому та домашньому насильству стає юридичним зобов'язанням перед європейською спільнотою). Крім того, держава бере на себе додаткові зобов'язання захищати жінок від насильства та будь-яких форм дискримінації [1].

14 березня 2023 року представниці та представники понад шестидесяти громадських організацій, передусім жіночих, ділилися та отримували відповіді на запитання стосовно нових викликів для жіноцтва під час війни. Відбулася ця зустріч в Києві на Форумі жіночих правоохоронних організацій, за участі Катерини Левченко, Урядової уповноваженої з гендерної політики, Пола Воллера, Голови Фонду із запобігання конфліктів, сприяння безпеці та стабільності (CSSF), заступника керівника програм Посольства Великої Британії в Україні; Сьюзан Кутор, заступниці Директора Місії USAID [6].

20 квітня 2023 року відбулася панельна дискусія на тему: «Жінки, мир, безпека – сектор оборони України» (під час заходу відбувалося жваве обговорення реалізації установами сектору безпеки та оборони оновленого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року), за участю урядова уповноважена з питань гендерної політики, радниці з гендерних питань командувача Сухопутних військ ЗСУ, начальниці відділу з питань дотримання гендерної рівності МВС України, завідувачки Сектору гендерної рівності Державної служби України з надзвичайних ситуацій, начальниці відділу моніторингу питань гендерної рівності та координації протидії домашньому насильству Управління дотримання прав людини Національної поліції України. Офіційно жінки отримали змогу служити на бойових спеціальностях у різних видах військ лише нещодавно (Міноборони звітує про понад 38 тисяч жінок у лавах ЗСУ, з яких 5 тисяч – на передовій, ці цифри є одними з найбільших серед країн-членів НАТО).

Протягом квітня 2023 року проводилося гендерне опитування та оголошувалися його результати в публічному секторі «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на державній службі України» (участь у ньому взяли понад 21 тис. публічних службовців із 79 ЦОБВ). Результати гендерного опитування засвідчили, що 82,5% опитаних згодні та цілком згодні з тим, що чоловіки і жінки мають рівні шанси та можливості для кар'єрного росту у центральних органах виконавчої влади, допомагають розуміти краще стан забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у публіч-

ному секторі України, а проведенні дослідження можуть лягти в основу подальшої діяльності та співпраці з міжнародними партнерами, громадськими організаціями, які активно допомагають в цій сфері. Воно є переконливим виконанням державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2023 року [2].

Протягом останнього десятиліття нашій державі вдалося досягти певного прогресу у формуванні політики гендерної рівності. Проте, 24 лютого 2022 року та початок великої війни принесли нові виклики для дотримання та забезпечення принципу гендерності в Україні.

Держава формує механізм задля реалізації усіх напрямків політики за допомогою сукупності органів державної влади, міжнародних, неурядових, науково-дослідних організацій. Усі одиниці державної системи взаємодіють, мають координаційний орган та спільно спрямовують свою діяльність на вирішення питань розробки, просування, впровадження, контролю, оцінки, ефективності, законодавчої, наукової інформації, кадрового, фінансового забезпечення певної сфери державної політики.

Висновки. Україна не нехтує соціальною сферою та гендерною політикою в умовах війни та володіє численними досягненнями у сфері забезпечення належного рівня гендерної рівності: ухвалення законів про запобігання домашньому насильству, внесення змін до законодавства щодо кримінальної відповідальності стосовно домашнього насильства, введення у законодавство поняття гендерно зумовленого насильства, прийняття низки державних стратегій та національних планів, ратифікація міжнародних конвенцій та декларацій.

Гендерна рівність є ідеологічною складовою державної політики та державного управління та знаходить своє матеріальне втілення у сукупності усіх організаційних і правових засобів, заходів і способів, спрямованих на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах життя суспільства, політиці, що базується на справедливому підході до місця та ролі особистості жінки і чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності за вчинки. Гендерна політика характеризується наскрізністю та інтеграційно визначена як політика, яка є складовою державного управління у будь-якій сфері.

За умов дії правового режиму воєнного стану в Україні видається неможливим подолати усі гендерні нерівності. Життя українців змінилось і дискурс навколо гендерних питань змінився також. Реалії війни та щоденні воєнні дії утворюють нові гендерні нерівності, які впливають на сьогоденне життя та функціонування механізму усієї держави, але й будуть впливати далі на гендерну культуру суспільства після перемоги.

Гендерну політику держави в умовах дії правового режиму воєнного стану необхідно розглядати як сукупність усіх організаційних і правових засобів, заходів і способів, спрямованих на досягнення рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків у сферах життя суспільства, політиці, що заснована на справедливому підході до місця та ролі особистості жінки та чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності за вчинки. Усі рішення органів влади загальнодержавного та місцевого рівня необхідно приймати попередньо аналізуючи та враховуючи дію правового режиму воєнного стану, корегувати із часом, залучаючи експертів та вивчаючи суспільну думку, аналізуючи результати соціологічних опитувань та враховуючи різноманітність наукових думок.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні набула чинності Стамбульська Конвенція. *Центр гендерної культури*: веб сайт. URL: <https://www.genderculturecentre.org/v-ukraini-nabula-chinnosti-stambuls/> (дата звернення: 02.11.2022).
2. Гендерне опитування апаратів міністерств та відомств. *Мультимедійна платформа іномовлення Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3697913-v-ukraini-proveli-genderne-opituvanna-apatativ-ministerstv-ta-vidomstv.html> (дата звернення: 19.04.2023).

3. Гендерна складова має стати частиною плану відновлення України. *Мультимедійна платформа інововлення України*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3539713-genderna-skladova-mae-stati-castinou-planu-vidnovlenna-ukraini-eksperti.html> (дата звернення: 29.07.2022).
4. Презентація проекту «Жіноче лідерство: на шляху відновлення України». *Центр гендерної культури*. URL: <https://www.genderculturecentre.org/prezentuvali-proiekt-zhinoche-liderst/> (дата звернення: 31.08.2022).
5. Урядова комісія під головуванням Ольги Стефанішиної затвердила план спільних дій з ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни. *Центр гендерної культури*. URL: <https://www.genderculturecentre.org/uryadova-komisiya-pid-golovuvannjam-ol/> (дата звернення: 17.09.2022).
6. Форум для представництва жіночих правозахисних організацій. *Центр гендерної культури*. URL: <https://www.genderculturecentre.org/u-kiievi-vidbuvsya-forum-dlya-predstavni/> (дата звернення: 17.03.2023).
7. Як втілюється гендерна рівність в Україні в умовах воєнного часу. *Центр гендерної культури*. URL: <https://www.genderculturecentre.org/olena-zelenska-rozpovila-yak-vtilyuiet/> (дата звернення: 03.01.2023).